

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

STATSVETENSKAPLIGA INSTITUTIONEN

STATEN ISRAEL: PROFETIA ELLER OCKUPATIONSMAKT?

- En idealtypsanalys av svenska kristna trosinriktningar och dess syn på Israel och den israelisk-palestinska konflikten

Isak Wreland

Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	Statsvetarprogrammet
Nivå:	Grundnivå
Termin/år:	HT21
Handledare:	Ulf Bjereld
Antal ord:	11 980

Abstract

To what extent does theological premises effect political opinions? Previous research from the United States find that Christian fundamentalists are the group most supportive of Israel in the American political landscape. This essay explores theological premises and its effect on political attitudes towards Israel in a *secular environment*, which have not been done before. By examining in which ways faith orientations within Swedish Christianity differ from one another regarding views on Israel and the Israeli–Palestinian conflict, attitudes towards Israel and the Israeli–Palestinian conflict are mapped and analyzed through a qualitative content analysis of editorials from two Swedish Christian newspapers, *Världen idag* and *Dagen*, and one ecclesiastic position paper from the Church of Sweden, representing three different Christian faith orientations, fundamentalist, evangelical, and “mainstream”-protestant. The views found in the analyzed material are also compared to two constructed Christian ideal types, *Christian Zionism* and *Christian Antizionism*.

The study finds that the views expressed in *Världen idag* are largely in line with the ideal type of *Christian Zionism* whereas the views expressed by the Church of Sweden are largely in line with the ideal type of *Christian Antizionism*. *Dagen* is positioned between the two ideal types. The results are essentially in line with the findings of previous research in the United States. Finally, this essay’s findings strengthen the explanatory power of theological premises regarding Christian attitudes towards Israel and the Israeli-Palestinian conflict.

Innehåll

1. Inledning.....	1
1.1. <i>Forskningsproblem.....</i>	<i>1</i>
2. Tidigare forskning	2
2.1. <i>Kristna reaktioner på grundandet av staten Israel och 6-dagarskriget.....</i>	<i>2</i>
2.2. <i>Moderna kristna attityder i Israel-Palestina-konflikten.....</i>	<i>4</i>
3. Teori.....	5
3.1. <i>Begreppsdiskussion</i>	<i>5</i>
3.2. <i>Kristen sionism.....</i>	<i>6</i>
3.3. <i>Kristen antisionism.....</i>	<i>7</i>
4. Syfte och frågeställning	8
5. Forskningsdesign och metod.....	8
5.1. <i>Validitet</i>	<i>9</i>
5.2. <i>Material.....</i>	<i>10</i>
5.3. <i>Kritisk diskussion kring urval av material</i>	<i>12</i>
5.4. <i>Analysverktyg</i>	<i>13</i>
6. Förväntade resultat	14
7. Resultat och analys	15
8. Slutsats och avslutande diskussion.....	29
Referenser	32
Appendix.....	35

1. Inledning

“I politiken är religion betydelsefullt.” Så inleder Magnus Hagevi (2005, s. 11) ett avsnitt om relationen mellan politik och religion i antologin *Religion och politik*. Han påpekar att studiet av just relationen mellan politik och religion har existerat sedan den moderna samhällsvetenskapens födelse. Religion har en betydande påverkan på politiken inom en mängd olika politiska domäner världen över, och spelar huvudrollen i en mängd olika politiska konflikter. Ett exempel på en konflikt som i hög utsträckning har inslag av religiös karaktär är vår tids kanske mest infekterade och omdebatterade konflikt: Israel-Palestina-konflikten. Det intressanta med denna konflikt ur ett religiöst perspektiv är inte bara att konfliktens två stridande parter i viss utsträckning präglas av två olika religioner, judendom och islam, utan också att människors syn på Israel och Israel-Palestina-konflikten till stor del kan påverkas av om de är *kristna* eller inte, eller närmare bestämt av *vilken* typ av kristna de är. Vissa kristna ser Israel som en del i viktiga bibliska profetior, medan andra ser Israel som en ockupationsmakt vars handlingar bryter mot folkrätten. Denna uppsats ämnar diskutera och undersöka detta fenomen närmare.

1.1. Forskningsproblem

Forskning från USA har visat att amerikanska kristna fundamentalister numera är den grupp i USA som i allra högst utsträckning stödjer Israel och dess ageranden gentemot Palestina (Meyer, 2004). Vad beror detta på egentligen? Vilka teologiska utgångspunkter grundar sig dessa kristna Israelvänners stöd i?

Dessa frågor har diskuterats en del inom tidigare forskning. En stor del av forskningen kring kristnas attityder gentemot Israel och i Israel-Palestina-konflikten är emellertid ur ett amerikanskt perspektiv. Det finns viss forskning om svensk opinion i Israel-Palestina-konflikten, där religionens roll inkluderas och diskuteras, exempelvis Hagevi och Bjereld (2006). Dock har ingen beskrivande kartläggande studie över *olika* svenska kristna trosinriktningar tidigare genomförts, vilket är vad jag delvis ämnar bidra med genom att undersöka just hur olika svenska kristna trosinriktningar ser på Israel och Israel-Palestina-konflikten. Ingen inom forskningen har heller tidigare undersökt hur olika teologiska utgångspunkter skiljer sig mellan svenska trosinriktningar och påverkar dessa trosinriktningars syn på Israel och Israel-Palestina-konflikten, vilket min studie också ämnar undersöka.

Just Sverige är ett intressant fall att undersöka av två skäl. Dels är Sverige ett fall av det sekulära. Landet är ett av de mest sekulära länderna i världen, vilket skulle kunna påverka attityderna hos landets kristna, speciellt i jämförelse med ett land som USA där kristna krafter spelar en mycket större roll inom politisk policyutformning och i den politiska debatten (Haija, 2006). Hur kan denna faktor tänkas påverka kristnas syn på Israel-Palestina-konflikten? Finns det kristna fundamentalister i Sverige som använder samma typ av teologiska argument som kristna fundamentalister i USA, trots den stora skillnaden mellan länderna vad gäller religionens, i detta fall kristendomens, prägel på samhället? Ingen har inom forskningen tidigare undersökt och kartlagt hur sambanden mellan kristna teologiska utgångspunkter och syn på Israel och Israel-Palestina-konflikten ter sig i ett mycket sekulärt land som Sverige.

Dels är Sverige också, i utrikespolitiska termer, ett relativt Palestina-vänligt land, och är ett av få länder i västvärlden som erkänner Palestina (SR, 2014, 30 oktober). Detta kan tänkas göra svenska kristna mindre Israelvänliga, eftersom de skulle kunna påverkas av de politiska klimat som omger dem, men skulle också kunna göra dem *mer* Israelvänliga i “protest” mot den svenska utrikespolitiken. Det som i alla fall kan konstateras, baserat på ovanstående stycken, är att Sverige är ett intressant fall att undersöka.

2. Tidigare forskning

Påverkar teologiska utgångspunkter kristna trosinrikningars syn på Israel och deras ställningstaganden i den israelisk-palestinska konflikten? Detta avsnitt ämnar redogöra för vad tidigare forskning säger om kristnas syn på Israel, och hur olika ståndpunkter har motiverats och försvarats teologiskt. Först kommer forskning om historiska kristna attityder gentemot Israel att presenteras, och efter det kommer mer moderna kristna attityder rörande Israel och den israelisk-palestinska konflikten att redogöras för.

2.1. Kristna reaktioner på grundandet av staten Israel och 6-dagarskriget

I boken *Christian attitudes towards the state of Israel* (2001) av Paul Charles Merkley, vilken är en ambitiös kartläggning av, främst amerikanska, kristna attityder gentemot Israel från dess grundande till millennieskiftet, beskrivs hur olika kristna trosinriktningar reagerade på Israels bildande. Merkley förklarar hur fundamentalistiska delar av den protestantiska kyrkan i främst USA, men också andra delar av västvärlden, var mycket positiva till bildandet av en judisk stat i det dåvarande brittiska Palestinamandatet, medan åsikterna inom de “traditionella” protestantiska grenarna var mer blandade:

In 1947-48, that part of the Church in the West that today is called “fundamentalist” or “evangelical” was overwhelmingly supportive of the Zionist solution to the Jewish problem. The rest of the Protestant church (what is generally spoken of today as “the mainstream”) was mostly well disposed, but with many dissenters (Merkley, 2001, s. 6).

Bland “mainstream”-protestanter fanns alltså ett generellt stöd för bildandet av Israel, även om detta stöd inte var lika överväldigande som hos de fundamentalistiska kristna trossamfundet. Merkley (2001, s. 6–7) beskriver hur “mainstream”-protestanters syn på Israel emellertid förändras nästan direkt efter statens bildande. Stödet som hade funnits hos stora delar av dessa trossamfund började nu i stället bytas ut mot ett fördömande av den nya staten, så småningom till den grad att den generella inställningen till Israel hos “mainstream”-protestanter kunde beskrivas som fientlig.

Under och efter 6-dagarskriget 1967 blev klyftan i synen på Israelfrågan ännu tydligare mellan israelvänliga fundamentalistiska protestanter, ofta kallade *kristna sionister*, och Israelkritiska “mainstream”-protestanter, ofta kallade *kristna antisionister*. (Merkley 2001, s. 37–39). De kristna sionisternas stöd för Israel var fortfarande starkt, främst med hänvisning till den viktiga roll de ansåg att Israel, ur en teologisk bokstavstrogen tolkning av Bibeln, spelade för den kristna profetian om Kristus återkomst (Merkley, 2001, s. 21–23; Hajja, 2006; Sizer, 2021, s. 134–135). Något förenklat menade fundamentalisterna att ett starkt, judiskt styrt, Israel innebar tecken på att Jesus snart skulle återvända till jorden (mer om detta under 3.2 “Kristen sionism”). Kristna antisionistiska företrädare för de “mainstream”-protestantiska delarna av kyrkan visade å andra sidan nästintill ingen sympati för den israeliska sidan efter 1967, utan många av dessa kristna antisionister fördömde i stället Israel för vad de ansåg var alltför aggressiv krigföring.

De svenska teologerna Sigbert Axelson och Carl-Henric Grenholm tillhör den del av de protestantiska kristna som var starkt kritiska mot Israel efter 6-dagarskriget. I boken *Palestinafrågan och den kristna opinionen* (1972) avfärdar Axelson och Grenholm de Israelvänliga kristna fundamentalisterna, och menar att de teologiska tolkningarna av bibliska profetior om Jesu återkomst, som de kristna Israelvännerna använde för att motivera sin position, var felaktiga (Axelson & Grenholm, 1972, s. 112):

År 1917 [slaget om Jerusalem] trodde kristna teologer och förkunnare att Jesus skulle komma tillbaka, eftersom Jerusalem var befriat. Men Jesus kom ju inte. År 1947 och 1948 upprepas samma sak, men ingen Jesus kom. År 1967 skedde samma sak igen, då hela Jerusalem låg i

Israels händer, men Jesus har fortfarande inte återkommit. Eftersom Jesu återkomst vore det enda beviset på att prosionisternas [kristna sionister] bibeltolkning är riktig, måste man nu dra den slutsatsen att det är fel på deras bibeltolkning.

Axelsson och Grenholm avfärdar därför också argumentet att Israel skulle vara en helig och i världsförbundet unik stat, och menar att det är nödvändigt att betrakta Israel som vilken annan nationalstat som helst. De lyfter också teologiska argument för att som kristen i stället stötta den palestinska sidan. Axelsson och Grenholm påpekar hur Bibelns profeter starkt motsatte sig försök att "sammanbinda Gud, den helige och upphöjde, med de socialt ansedda och maktägande i samhället", och betonade hur Gud tvärtom ser till de utsatta, fattiga och förtryckta i samhället (1972, s. 115). De styrker sin argumentation genom olika Bibelcitat, bland annat "Du [Gud] är ett värn för den arme, ett värn för den fattige i hans nöd (Jes. 25:4)" och "Han [Gud] har sänt mig [Jesus] till att förkunna glädjens budskap för de fattiga, till att predika frihet för de fångna och syn för de blinda, ja, till att giva de förtryckta frihet (Luk. 4:18)", och menar således att det är tydligt att kristna bör stå på de svagas, maktlösas och förtrycktas sida (1972, s. 115). Axelsson och Grenholm anser att det i frågan om Israel-Palestina-konflikten är tydligt att det finns en sådan svag, maktlös och förtryckt part – palestinierna – som den kristna världen därför bör ge sin lojalitet och sitt stöd till (Axelsson & Grenholm, 1972, s. 115–116).

2.2. Moderna kristna attityder i Israel-Palestina-konflikten

Vad gäller mer moderna kristna attityder gentemot Israel och den israelisk-palestinska konflikten är en stor del av forskningen fokuserad på kristna fundamentalisters fortsatt starka stöd för Israel. Denna forskning är också i hög grad koncentrerad till amerikansk kristendom. Ett exempel är Meyer (2004), som genom nationella telefonenkäter i USA undersöker kristna fundamentalisters inställning till Israel. Han finner, som jag tidigare nämnde, att kristna fundamentalister är den grupp i USA som uttrycker starkast stöd för Israel:

Fundamentalists have greater sympathy for Israel, oppose policies to pressure Israel, and are distinctive from all other groups in their high levels of support for continuing Israeli settlements in occupied Palestinian territories, as well as complete Israeli control of Jerusalem (Meyer, 2004, s. 695).

Meyer (2004) beskriver hur de amerikanska kristna fundamentalisternas stöd till Israel till än idag kan härledas till teologiska argument, men menar emellertid att en växande islamkritik

inom dessa trossamfund kan ha bidragit till en avsaknad av sympati för den palestinska sidan av konflikten, och således också kan vara en faktor i det starka stödet för Israel.

Baumgart-Ochse (2017) undersöker hur två kristna organisationer, World Council of Churches (WCC), en internationell paraplyorganisation bestående av 345 kristna trossamfund och Christians United for Israel (CUFI), en amerikansk organisation som försvarar och stödjer israeliska policys, reagerade på Palestinas kampanj *Boycott, Divestment, Sanctions* (BDS). Kampanjen går enligt Palestinska företrädare ut på att genom bojkott, desinvesteringar och ekonomiska sanktioner pressa Israel till att bland annat stoppa dess ockupation av palestinska områden och riva muren på Västbanken. Baumgart-Ochse finner att WCC i hög utsträckning stödjer BDS-kampanjens innehåll. De erkänner Israels ockupation av palestinska områden som illegitima och uppmuntrar sina medlemskyrkor att bland annat stötta en bojkott av varor producerade av israeliska bosättare. En av de kyrkorna som följt WCC:s linje i frågan är Svenska kyrkan. WCC stödjer dock inte officiellt BDS-kampanjen då kampanjen har blivit kritiserad för att vilja delegitimera Israel som stat – något som WCC är mycket benägna att inte också bli anklagade för. Den andra kristna organisationen som Baumgart-Ochse undersöker, CUFI, förkastar BDS-kampanjen och dess ändamål i sin helhet med hänvisning till “God’s promise of the Land of Israel to the Jews” (Baumgart-Ochse, 2017, s. 1184).

Vad gäller litteratur om olika svenska kristna trossamfunds åsikter i Israel-Palestina-konflikten är forskningsläget mer begränsat. Det finns dock viss forskning vad gäller allmän opinion om Israel bland religiösa i Sverige. Hagevi och Bjereld (2006) finner, med data från frågeundersökningar av SOM-institutet, att personer som uppger sig ha evangelikala värden i mycket större utsträckning stödjer Israel.

3. Teori

I denna del ska jag sammanställa de viktigaste teoretiska och teologiska skiljelinjerna mellan olika kristna traditioner i synen på Israel och Israel-Palestina-konflikten. Jag kommer, utifrån tidigare presenterad litteratur, att kategorisera de olika ståndpunkterna i två konstruerade motstridiga teologiska doktriner: *Kristen sionism* och *kristen antisjonism*.

3.1. Begreppsdiskussion

Vad gäller begreppen *sionism* och *antisjonism* bör det påpekas att de i vissa sammanhang kan ses som laddade. Speciellt “antisjonism” är ett begrepp som ibland kan innefatta vissa antisemitiska undertoner (*Nationalencyklopedin*, 2021). Syftet med att använda begreppet är

inte att påstå att de ståndpunkter i linje med doktrinen *kristen antisionism* är antisemitiska, utan endast att, för enkelhetens skull, förhålla mig till samma språkbruk som Merkley (2001), och för att tydligt kunna särskilja Israelvänliga argument, vilka omfattas av *kristen sionism*, från Israelkritiska argument, vilka omfattas av *kristen antisionism*.

3.2. Kristen sionism

Kristen sionism är en doktrin som teologiskt bygger på en bokstavstroende tolkning av Bibeln och präglas av en övertygelse om att Israel som stat är en nödvändighet för profetian om Jesus återkomst till jorden. Exakt hur denna profetia har predikats har sett olika under 1900-talets gång. I början av 1900-talet talade kristna sionister om att Jerusalems befrielse från ottomanska riket var ett tecken på Jesu återkomst, och när Israel bildades som stat 1947–48 såg man i stället detta som ett tecken på att Jesus snart skulle komma tillbaka (Axelson & Grenholm, 1972, s. 99–101). Många företrädare för den kristna sionismen har dock, med hänvisning till särskilda bibelverser, länge hävdat, och hävdar än idag, att en förutsättning för Jesus återkomst är att det judiska templet i Jerusalem ska återuppbyggas i sin helhet, vilket således kräver närvaron av en judisk stat som styrs av det judiska folket i Judéen. På så sätt anser anhängare av denna doktrin att Israels överlevnad som stat måste försvaras mot kringliggande fientliga krafter i närområdet till varje pris – Israel är en del i Guds plan och därmed heligt (Merkley, 2001, s. 22; Haija, 2006; Sizer, 2021, s. 134-136). Detta förhållningssätt gör att anhängare av denna doktrin ser potentiella våldsmedel som legitima för att försvara Israel och dess fortsatta existens, vilket i sin tur gör att den kristna traditionen om *heligt krig*, det vill säga militärt våld som motiveras genom tolkningar av Guds vilja (Brommesson & Friberg-Fernros, 2005, s. 37-40), kan tillämpas som en giltig strategi för att försvara Israel: om bildandet av Israel var en del av Guds plan och är det således också Guds vilja att säkra statens överlevnad med militärt våld om det anses motiverbart.

De fundamentalistiska protestantiska kristna som var överväldigande positiva till bildandet av Israel 1948 använde i hög utsträckning denna typ av teologiska argumentation för att motivera sitt stöd till bildandet av Israel (Merkley 2001, s. 21-23), och utifrån den litteratur jag har behandlat under tidigare forskning (Meyer, 2004; Baumgart-Ochse, 2017) kan det konstateras att den teologiska argumentationen i doktrinen om kristen sionism fortfarande kan ses som dominerande bland kristna fundamentalister.

3.3. Kristen antisionism

Kristen antisionism är en doktrin som i grunden motsätter sig de teologiska argument för Israel som presenteras av den kristna sionismen. I de diskussioner som pågick i samband med att Israel skulle bildas, då de kristna fundamentalisterna argumenterade för att den teologiska hållningen att judarnas återkomst till Judéen var en viktig del av Guds plan, förkastade många andra kristna tanken om att judarna som folk spelade en viktig teologisk roll för världens kristna. De hävdade att Gud fortfarande hade en plan för judarna, men att denna plan inte innebar en nationalstat, och att judarnas återkomst till Judéen inte var en förutsättning för Jesus framtida återkomst (Merkley, 2001, s. 188). Bland de kristna som argumenterade emot bildandet av Israel fanns även inte sällan spår av *ersättningsteologi*, vilken grundar sig tanken om att den kristna kyrkan permanent har ersatt judarna och profetian om Israel i Guds plan (Vlach, 2004). Enligt detta synsätt kan alltså inte staten Israel ses som helig.

Efter Israels bildande, och när staten väl hade existerat i några decennier, var det få kristna som argumenterade för att Israel var en illegitim stat som borde upplösas, utan i modern tid är argumenten inom denna doktrin i stället fokuserade på Israels agerande mot Palestina. I kontrast mot den kristna sionismen, som anser Israel vara heligt och därav nästintill ofelbart, menar kristna Israelkritiker att Israels agerande i konflikten med Palestina oacceptabelt. Eftersom dessa kritiker, som vanligtvis hittas inom "mainstream"-protestantismen, rent teologiskt inte ser Israel som en helig stat, finns det inom denna doktrin ett utrymme att kritisera Israel som om det vore vilken annan stat som helst (Axelson & Grenholm, 1972, s. 112). Ett exempel på detta är, som jag tidigare beskrivit, WCC:s inställning i konflikten, det vill säga att Israels ockupation av palestinska områden är illegitim och att ekonomisk bojkott av israeliska bosättarvaror uppmuntras. Argumenten inom denna kristna Israelkritiska doktrin motiveras ofta med en lojalitet med palestinierna och en sympati för deras utsatta situation, vilken teologiskt kan grundas i Jesus och Guds omsorg för de svaga och förtryckta (Axelson & Grenholm, 1972, s. 115–116). Vad gäller lösningar på konflikten betonas en tvåstatslösning som ska nås med fredliga förhandlingar (Baumgart-Ochse, 2017), vilket kan ses ligga i linje med den kristna traditionen om *pacifism*, vilken ser militärt våld som illegitimt medel (Brommesson & Friberg-Fernros, 2005, s. 42).

4. Syfte och frågeställning

Syftet med denna studie är att undersöka om det finns ett samband mellan teologiska utgångspunkter och vilken syn enskilda svenska kristna trosinriktningar har på staten Israel och på den israelisk-palestinska konflikten. Genom en kartläggning av enskilda svenska trosinriktningar kommer studien identifiera och jämföra på vilka sätt trosinriktningarna skiljer sig åt i synen på Israel och den israelisk-palestinska konflikten. Denna studie kommer på så sätt att bidra till förståelsen av hur kristnas attityder gentemot Israel och Israel-Palestina-konflikten ter sig i en övervägande sekulär miljö som Sverige. Studien bidrar även till att i viss mån förklara *varför* trosinriktningarna har olika syn i konflikten genom att analysera hur teologiska utgångspunkter påverkar trosinriktningarnas respektive ståndpunkter. För att uppnå studiens syften ställs följande frågeställning:

På vilka sätt skiljer sig olika svenska kristna trosinriktningar i synen på Israel och Israel-Palestina-konflikten vad gäller a) verklighetsuppfattning av konflikten, b) mål och föredragen lösning av konflikten och c) lämpliga strategier för att nå en lösning på konflikten?

Med syfte att jämföra potentiella likheter och skillnader med kristnas syn på Israel och Israel-Palestina-konflikten i USA ställs även följande frågeställning:

Är dessa resultat i linje med det vi sett från tidigare amerikansk forskning?

5. Forskningsdesign och metod

Jag kommer att genomföra en kvalitativ studie vilken först ämnar kartlägga hur svenska kristna trosinriktningar ser på Israel-Palestina-konflikten. Genom en sådan kartläggning kommer jag kunna identifiera och jämföra på vilka sätt trosinriktningarna skiljer sig från varandra i synen på konflikten, och därmed besvara min första frågeställning.

Utifrån den första frågeställningen kommer jag även kunna undersöka vilken roll teologi spelar i de olika argument som respektive trosinriktning använder för att motivera sin ståndpunkt i konflikten. Resultatet från kartläggningen av de svenska trosinriktningarna kommer sedan kunna jämföras med tidigare forskning om kristnas attityder gentemot Israel och den israelisk-palestinska konflikten, och därmed besvara min andra frågeställning.

För att kunna besvara mina frågeställningar på bästa möjliga vis kommer jag använda mig av en kvalitativ textanalys av svenska kristna tidningar och styrdokument från olika trosinriktningar. Mitt analysverktyg kommer bestå av två polära idealtyper, vilket innebär att mina idealtyper är varandras motsatser och kommer utgöra extrempunkterna på en tänkt linje. Fördelen med polära idealtyper är enligt Esaiasson et al. (2017, s. 141) att man, i en jämförande analys likt min egen, kan åstadkomma en tydlig bild av hur de olika material man studerar skiljer sig åt genom att placera ut dem på den tänkta linjen mellan de två idealtyperna. Dessutom förenklas motiveringen av slutsatserna, då det med polära idealtyper räcker med att diskutera i termer av “närmare” respektive “längre ifrån” de två idealtyperna (Esaiasson et al., 2017, s. 142).

5.1. Validitet

För att stärka validiteten i studien, det vill säga säkerställa att jag faktiskt undersöker det jag teoretiskt avser undersöka (Esaiasson et al., 2017, s. 58), kommer jag under analysen av mitt material systematiskt ställa frågor till materialet som ämnar undersöka synen på konflikten (se de specifika frågorna under rubrik 5.3). Dessa frågor grundar sig i min första frågeställning, och kommer även ställas till idealtyperna (se tabell 1 under rubrik 5.3) innan analysen av texterna sker, vilket gör det lättare att analysera huruvida materialet står närmare eller längre ifrån respektive idealtyp i varje enskild fråga.

Vad gäller mitt val av metod är det värt att nämna att det finns flera andra metoder som hade kunnat användas för att besvara mina frågeställningar. Ett alternativ hade exempelvis kunna vara en intervjustudie där jag intervjuar företrädare för olika svenska kristna trosinriktningar. En fördel med denna metod är att jag vid behov hade kunnat ställa relevanta kompletterande följdfrågor och därmed få en fördjupad förståelse för de argument som används av de olika trosinriktningarna – jämfört med en textanalys där jag är låst till det material jag har valt. Dock hade en sådan intervjustudie inneburit stora validitetsproblem då det finns en hög risk att de enskilda företrädare jag skulle ha intervjuat inte är representativa för trosinriktningen i sin helhet. Genom att i stället välja en kvalitativ textanalys av tidningar och styrdokument, med material skrivet eller framarbetat av flera olika personer inom respektive trosinriktning, kan jag troligtvis få en mer generell bild av trosinriktningarnas syn Israel och Israel-Palestina-konflikten, vilket minskar risken för dessa validitetsproblem.

5.2. Material

Den viktigaste aspekten i mitt urval av material är att de tidningar och styrdokument jag analyserar faktiskt speglar olika typer av kristna trosinriktningar i Sverige. Jag har valt att begränsa mitt urval till tidningar och styrdokument tillhörande den protestantiska grenen av kristendomen, då den är dominerande i det svenska kristna landskapet. Jag har valt att analysera ledarsidor i två kristna tidningar, *Världen idag* och *Dagen*, och ett kyrkligt styrdokument, Svenska kyrkans positionspapper *Hållbar fred mellan Israel och Palestina - Position för Svenska kyrkans internationella arbete* (2017). Detta material speglar ett brett spektrum av kristna trosinriktningarna i Sverige, och bör därmed också hypotetiskt skilja sig åt i synen på Israel och Israel-Palestina-konflikten.

Både *Världen idag* och *Dagen* kan beskrivas som konservativt kristna dagstidningar (Steiner, 2015). *Världen idag* har däremot tydliga kopplingar till Livets ord i Uppsala, ett fundamentalistiskt karismatiskt trossamfund inom den internationella Trosrörelsen (*Word of Faith*-rörelsen på engelska), och tillhör den kristna högern i Sverige. Nämnvärt är dock att begreppet fundamentalism har en negativ stämpel i vår samtid, vilket gör att Livets ord själva troligen inte skulle benämna deras trossamfund som fundamentalistiskt, även om forskningen gör det (Steiner, 2015). Jag väljer emellertid att ändå benämna Livets ord och *Världen idag* som fundamentalistiska, dels med hänvisning till att tidigare forskning gör det, dels på grund av att begreppet i en kristen kontext innebär att Bibeln, den kristna trons fundament, ses som verbalinspirerad och därmed ofelbar och helt central - en teologisk hållning som är allmänt accepterad inom Trosrörelsen (Gustafsson, 2021).

Dagen är en evangelikal¹ konservativ tidning, men inte av samma fundamentalistiska karaktär som *Världen idag*. Tidningen har rötter inom pingströrelsen, och kan idag fortfarande ses representera pingströrelsen, tillsammans med andra grenar av den svenska frikyrkorörelsen (Steiner, 2015). *Dagens* ideologiska grund vilar på *Lausannedeklarationen* (*Dagen*), vilket är ett evangelikalt kristet trosbekännelse-dokument från 1974. Dokumentet betonar Bibelns auktoritet och kraft: "Vi bekräftar vår tro på både Gamla och Nya testamentets gudomliga inspiration, sanning och auktoritet i dess helhet" (*Lausannedeklarationen*).

Hållbar fred mellan Israel och Palestina - Position för Svenska kyrkans internationella arbete (2017) är ett positions-papper från januari 2017, framtaget av Svenska kyrkan med syfte

¹ Evangelikalism är ett samlingsbegrepp på olika kristna trosinriktningar vars teologi härstammar från 1800-talets kristna folkväckelser. Evangelikala trossamfund betonar bland annat Bibelns slutgiltiga auktoritet i teologiska frågor, vikten av evangelisk mission samt frälsningens livsomvälvande karaktär (Marsden, 1991).

att vägleda kyrkans internationella arbete genom att beskriva och fastställa Svenska kyrkans ställningstagande i Israel-Palestina-frågan (Svenska kyrkan). Svenska kyrkan har en evangelisk-luthersk² tradition (Svenska kyrkan, 2020), och eftersom den tidigare varit statskyrka kan den ses som del av den “mainstream”-protestantism tidigare litteratur beskriver (Merkley, 2001).

Vad gäller urval av texter inom de två tidningarna har ledarsidor analyserats. Detta val har gjorts eftersom ledarsidor ska representera tidningens åsikter i olika politiska frågor, och kan därmed i viss mån också antas representera de bredare trosinriktningarna som tidningarna är kopplade till. Det går inte att garantera att det som skrivs på ledarsidorna *alltid* är representativt för trosinriktningen i sin helhet, men det är ett bättre alternativ än exempelvis debattartiklar, vilka i högre grad kan uttrycka personliga åsikter och inte behöver förhålla sig till tidningens åsikter. Det ska emellertid nämnas att de ledare jag analyserat i *Världen idag* inte är ”vanliga” ledarsidor, utan ”Israelkommentarer”, vilka kan ses som en extra ledarsida där tidningens åsikter rörande Israel uttrycks, vilket inte görs på tidningens ”vanliga” ledarsida. Jag kommer därför, för enkelhets skull, beskriva (och behandla) dessa som ledare.

Gällande urvalet av de specifika ledare som ska analyseras har jag valt ledare som behandlar Israel och/eller Israel-Palestina-konflikten under år 2020 och år 2021³. Anledningen till att dessa år har valts är eftersom de ligger närmast i tiden. Konflikten trappades även upp väsentligt under försommaren 2021, vilket intensifierade skrivelser i media. Eftersom de väpnade konflikterna 2021 inte pågick under hela året, och inga större väpnade konflikter pågick under 2020, kommer även ledare som behandlar konflikten under “fredstid” fångas in. Det hade varit intressant att analysera samtliga ledarsidor från exempelvis det senaste decenniet, för att få en ännu mer helhetlig bild, men inom ramen för denna uppsats och för en kvalitativ textanalys hade det inneburit ett för stort analysmaterial.

Avseende positionspappret från Svenska kyrkan har inget urval av texter behövt göras då dokumentet i sin helhet ska analyseras. Frågan om materialet är representativt för den specifika trosinriktningen är här också enklare, då positionspappret kommer direkt från

² *Evangelisk* är ej att förväxla med *evangelikal*). Evangelisk innebär en teologisk betoning av Bibelns evangelier. I Sverige idag används ordet synonymt med *protestantisk* (Svenska Akademien, 2021), och kan alltså ses representera alltså alla trosinriktningar med rötter i reformationen. *Evangelisk-luthersk* innebär vidare att Luthers teologiska idéer ses som centrala (Svenska kyrkan).

³ Vad gäller år 2021 kommer endast ledare till och med juli månad behandlas. Detta beror på att databasen *Svenska dagstidningar* tillhandahåller digitaliserade versioner av dagstidningarna först fyra månader efter utgivningsdatum. Vid tillfället då materialet hämtades från denna databas, 26/11–2021, fanns endast artiklar till och med juli 2021 tillgängliga.

Svenska kyrkan och därmed är representativt för Svenska kyrkan och den “mainstream”-protestantism kyrkan kan ses representera. Positionspappret är giltig fem år framåt i tiden (Svenska kyrkan, 2017, s. 16), och eftersom det är från år 2017 ligger det tidsmässigt i linje med mitt urval av ledare, och kan således jämföras med dessa utan att någon hänsyn behöver tas till att olika argument potentiellt skulle skilja sig på grund av historisk utveckling.

5.3. Kritisk diskussion kring urval av material

Mitt urval av material möjliggör endast en kartläggning och jämförelse av *samtida* kristna attityder i Israel-Palestina-konflikten. Det hade varit intressant att göra en kartläggning och jämförelse över tid för att kunna identifiera potentiell historisk förändring i synen på Israel och Israel-Palestina-konflikten, men detta är inte något som är möjligt inom ramen för denna uppsats. Dels har *Världen idag* endast funnits sedan 2001, dels finns inget jämförbart historiskt styrdokument rörande Israel-Palestina från Svenska kyrkan. En historisk jämförelse hade således krävt att jag hittar historiskt svenskt textmaterial som är jämförbart med de trosinriktningar *Världen idag* respektive Svenska kyrkan representerar.

Det är också relevant att diskutera material jag *inte* valt att inkludera i analysen. En av de större kristna tidningarna jag valt att inte analysera är *Sändaren*, vilken står nära den svenska Ekuмениakyrkan. *Sändaren* kommer emellertid ut endast en gång i veckan, dessutom tar tidningen uttryckligen ingen ställning i frågan: ”Sändarens hållning är inte att ta någon ställning i den oerhört komplicerade frågan om Israel/Palestina, annat än för de enskilda som drabbas. För dem vill vi gärna vara en röst vilken sida de än råkar ha vuxit upp på.” (Tjernberg, 2018, 23 oktober). Dessa två aspekter gör att det inte finns tillräckligt material från *Sändaren* för att motivera en analys.

Kyrkans tidning är ytterligare en stor kristen tidning jag valt att inte inkludera. Tidningen ägs av bland annat Svenska kyrkan (Verbum, 2020) och skulle kunna anses representera kyrkans åsikter. Ur ett metodperspektiv hade det därför varit idealt att analysera ledare från denna tidning i stället för styrdokumentet, eftersom studiens material då hade bestått av samma typ av texter. Detta har emellertid ej varit möjligt då *Kyrkans tidning*, likt *Sändaren*, endast kommer ut en gång i veckan och mycket sällan skriver om Israel-Palestina-konflikten på sin ledarsida - endast en handfull gånger det senaste decenniet, och det är av denna anledning jag i stället valt att analysera styrdokumentet.

5.4. Analysverktyg

I analysen av mitt material kommer jag, som tidigare nämnt, systematiskt ställa frågor till materialet. I konstruktioner av frågorna har jag utgått från tre komponenter som är vanliga i idealtypsanalyser: verklighetsuppfattning, mål och strategi (Esaiasson et al., 2017, s. 142).

- 1. Hur beskrivs konflikten och konfliktens parter? (Verklighetsuppfattning)**
- 2. Vad identifieras som målet/den föredragna lösningen i konflikten? (Mål)**
- 3. Vad identifieras som lämpliga strategier för att nå lösningen? (Strategi)**

I formuleringen av mina två idealtyper har jag utgått ifrån de två kristna doktriner som jag redogjort för i min teoridel. I figur 1 formuleras idealtyperna med hjälp av de tre frågor som presenteras ovan. Fördelen med dessa idealtypers polära natur är som tidigare beskrivet att det material som jag analyserar kan placeras in på en tänkt linje mellan de två idealtyperna, och på så sätt lätt jämföras.

Figur 1: *Idealtyper*

Idealtyper	Hur beskrivs konflikten och konfliktens parter?	Vad identifieras som målet/den föredragna lösningen i konflikten?	Vad identifieras som strategier för att nå lösningen?
Idealtyp 1: Kristen sionism	En konflikt där Israels befolkning och hela statens överlevnad konstant hotas av den palestinska sidan, vilka bär skulden för konflikten. Israel är, på biblisk grund, en helig stat och Israels existens spelar en avgörande roll i bibliska profetior om Jesus återkomst. Kristna bör därför ge Israel fullt stöd.	Målet är att till varje pris säkra Israels överlevnad. I längden kan då profetian om Jesus återkomst uppfyllas. En israelisk enstatslösning är den föredragna lösningen.	Israels användning av våldsmedel är legitima i syfte att skydda sin befolkning och säkra statens överlevnad. Israels militära våld kan motiveras med Guds vilja och ses som <i>heligt krig</i> .
Idealtyp 2: Kristen antisionism	En konflikt där Palestina och det palestinska folket förtrycks av Israel genom militärt våld och illegal ockupation av palestinska områden. Israel bär därför skulden för konflikten. Israel är ej en helig stat, och judarna är inte Guds utvalda folk. Palestinierna bör stödjas av kristna med hänvisning till Gud och Jesus ömkan för de svaga och förtryckte.	Målet är att förtrycket av palestinier ska avslutas genom att avbryta Israels ockupation av palestinska områden och stoppa israeliska bosättningar. En tvåstatslösning är den föredragna lösningen.	Användning av våldsmedel ses ej som en legitim strategi. Förhandling mellan parterna är lösningen framåt. Även fredliga protester och markeringar mot Israel, t.ex. ekonomisk bojkott, ses som en lämplig strategi.

6. Förväntade resultat

Utifrån den tidigare forskning och teori jag tidigare presenterat är det rimligt att förvänta sig att studiens resultat kommer se ut på ett visst sätt. Vad gäller synen på Israel och Israel-Palestina-konflikten i *Världen idag* tror jag att den, på grund av tidningens konservativa fundamentalistiska karaktär, i hög utsträckning kommer likna den syn som amerikanska fundamentalistiska kristna har, och därför vara den tidning som placerar sig närmast idealtypen kristen sionism.

Med tanke på att Svenska kyrkan är en av de kyrkor som stödjer WCC:s uppmaning om bojkott, och att kyrkan kan ses tillhöra den "mainstream"-protestantism som teologiskt inte anser Israel heligt, tror jag vidare att positionsappret från Svenska kyrkan kommer vara mest Israelkritisk av materialet i min studie, och placera sig närmast idealtypen kristen antisionism. Eftersom tidigare forskning (Axelson & Grenholm, 1972) har visat att Israelkritik och sympati för den palestinska sidan bland kristna har motiverats med en teologisk hänvisning till Gud och Jesus ställning för de förtryckta och utsatta, är det rimligt att tro att det finns inslag av denna teologiska motivering hos Svenska kyrkan.

Vidare tror jag att *Dagen*, med tanke på tidningens konservativt evangelikala karaktär, kommer placera sig närmare idealtypen kristen sionism än styrdokumentet från Svenska kyrkan. Detta på grund av att evangelikala kristna generellt poängterar bibelns auktoritet och gudomliga inspiration i större utsträckning än evangelisk-lutherska samfund (som Svenska kyrkan tillhör), och således också i större utsträckning kan tänkas se Israel som ett heligt land (även om profetiorna om Jesus återkomst troligtvis inte sätts i centrum på samma sätt som i de fundamentalistiska trossamfunden). Dessutom har tidigare forskning funnit att svenskar med evangelikala värden i högre utsträckning stöttar Israel (Hagevi & Bjereld, 2006).

Vad gäller den kumulativa aspekten i min studie handlar det om att empiriskt bygga vidare på tidigare forskning som undersökt kristna attityder i Israel-Palestina-konflikten genom att undersöka och kartlägga hur dessa attityder ser ut i ett övervägande sekulärt land, vilket tidigare inte gjorts. Mitt viktigaste teoretiska bidrag handlar om hur teologiska utgångspunkter påverkar politiska åsikter – i detta fall synen på Israel och den israelisk-palestinska konflikten. Om jag till exempel finner att den fundamentalistiska trosinriktningen i Sverige, ett sekulärt land, som *Världen idag* representerar, har en syn på konflikten som liknar den som finns bland fundamentalister i USA, ett icke-sekulärt land, stärker detta förklaringskraften i de teologiska utgångspunkterna. Det finns då goda skäl att tro att ett trossamfund med en fundamentalistisk teologisk bakgrund kommer se på Israel och den israelisk-palestinska konflikten på samma sätt

som andra trossamfund med en fundamentalistisk teologisk bakgrund, oberoende av den samhällseliga miljö samfundet verkar i. Detta skulle göra det möjligt att resonera om en *tänkbar* generaliserbarhet i hur teologiska utgångspunkter påverkar synen på konflikten.

7. Resultat och analys

Under denna rubrik kommer resultatet från analysen av materialet att presenteras. Resultatet kommer att disponeras utefter de tre frågor rörande verklighetsuppfattning, mål och strategi som jag tidigare presenterat under rubrik 5.3 (dessa presenteras återigen nedan). I analysen har jag systematiskt ställt dessa frågor till materialet. I presentationen av analysresultatet kommer jag även jämföra hur de två tidningarnas och styrdokumentets syn på dessa frågor förhåller sig till idealtyperna.

- 1. Hur beskrivs konflikten och konfliktens parter? (Verklighetsuppfattning)**
- 2. Vad identifieras som målet/den föredragna lösningen i konflikten? (Mål)**
- 3. Vad identifieras som lämpliga strategier för att nå lösningen? (Strategi)**

Som jag tidigare nämnt under rubrik 5.1 har jag, vad gäller *Världen idag* och *Dagen*, valt att analysera artiklar från år 2020 och 2021. Under den valda perioden skrevs totalt 67 Israelkommentarer i *Världen idag*. Artiklarna är skrivna av Ulf Cahn, Christina Toledano Åsbrink, Tomas Sandell och Paul Widén. I *Dagen* skrevs 15 ledare som behandlade Israel och/eller den israelisk-palestinska konflikten. Artiklarna är skrivna av Frida Park, Elisabeth Sandlund, Anders Sjöberg och Fredrik Wenell.

1. Hur beskrivs konflikten och konfliktens parter?

Världen idag

Vad gäller *Världen idag* kan det först konstateras att samtliga analyserade artiklar genomsyras av ett uttryckligt ställningstagande för Israel, oberoende av vilket specifikt ämne rörande Israel som behandlas. Inte i en enda av de analyserade artiklarna går det att finna någon kritik av den israeliska staten – Israel lyfts snarare som ett föredöme. Detta starka stöd för Israel placerar *Världen idag* nära idealtypen kristen sionism.

Utöver *Världen idags* genomgående positiva framställning av Israel, beskrivs konflikten i huvudsak handla om Israels överlevnad och säkerhet, vilket också tydligt ligger i linje med den kristna sionismen. Artiklarnas skribenter påpekar konsekvent att Israel ständigt är hotat och därför i behov av att försvara sig militärt för att skydda sin befolkning och överhuvudtaget överleva som stat. I de artiklar som publicerades under och efter de väpnade konflikterna under försommaren 2021 blir detta extra tydligt. Israels militära aktioner mot Hamas⁴ i Gaza ses som helt legitima, lagenliga och proportionerliga försvarshandlingar:

Viktigt att förstå är att skadade och döda [palestinier] till trots, är det [Israels militära aktioner] inte olagligt eller oproportionerligt – med tanke på att det är den militära utgången som är det slutgiltiga målet – att få stopp på raketbeskjutningen mot Israel (Toledano Åsbrink, 2021, 10 juni).

Om inte detta stöd [finansiellt stöd till Hamas] upphör, kommer de [Hamas] att fortsätta stärkas. Och det kommer innebära fler krig, fler dödade och skadade, mer förstörelse. Men det är inte Israels ansvar; Israel försvarar sig – sannolikt på ett mer humant sätt än någon annan stat i samma situation skulle göra (Cahn, 2021, 3 juni).

Citaten ovan belyser att *Världen idag* ser på Israel-Palestina-konflikten i termer av ett israeliskt *försvarskrig*, vilket är helt i linje med den kristna sionismens syn på konflikten. Hamas och kringliggande stater i området beskrivs som ett konstant hot, vilket inte bara riskerar att resultera i döda israeler, utan riskerar att förinta hela staten Israel:

[...] terroristerna i Gaza, vars mål är att förinta staten Israel, döda alla judar och etablera ett muslimskt kalifat i Jerusalem (Widén, 2021, 27 maj).

Abbas⁵ mål är att en palestinsk stat ska *ersätta* Israel, inte finnas sida vid sida med Israel (Cahn, 2020, 30 januari).

Hamas har som mål att islamisera världen, vilket ska ske genom jihad där Israels utplånande är det absolut främsta målet (Toledano Åsbrink, 2020, 5 mars).

⁴ Ett islamistiskt parti som kontrollerar den palestinska myndigheten i Gazaremsan. (Schierenbeck & Persson, 2021a)

⁵ Mahmoud Abbas är president över den palestinska myndigheten sedan 2005 (Jönsson et al., 2021).

Genomgående i *Världen idag* är också att Israel beskrivs som ett orättvist behandlat offer, utan ansvar eller skuld för konflikten, vilket är ytterligare ett tydligt inslag av den kristna sionismen. Bilden av Israel som ett offer handlar inte endast om att Israel utsätts för bombningar från Gaza, utan också om hur Israel behandlas av världssamfundet. I artiklarna riktas konsekvent hård kritik mot bland annat FN och Internationella brottmålsdomstolen i Haag (ICC), vilka beskrivs som Israelfientliga. UNRWA, FN:s hjälporganisation för Palestinaflyktingar som skapades 1949 efter kriget som bröt ut till följd av Israels bildande (*Nationalencyklopedin*, 2021), beskrivs som en särskilt Israelfientlig och antisemitisk organisation:

Hur kommer det sig att en FN-organisation, som skapades för att hjälpa en relativt liten grupp flyktingar, fortfarande finns kvar, 71 år senare? Hur kommer det sig att samma hjälporganisation tillåtits förpuppas till en politisk organisation, för att sedan tillåtas slå ut till en fullfjädrad Israelfientlig och direkt antisemitisk organisation, mitt i FN? (Toledano Åsbrink, 2020, 30 juli).

UNRWA fortsätter att indoktrinera barn till att bli jihadister, där mord på en jude är likvärdigt med himmelriket (Toledano Åsbrink, 2020, 6 februari).

Ett annat bra exempel på *Världen idags* negativa inställning gentemot FN är när Sandell skriver om FN-konferensen mot rasism i Durban 2001, vilken han menar resulterade i obefogat Israelhat och en "våg av antisemitism" (Sandell, 15 juli 2021). I samma artikel kritiseras även BDS-kampanjen (se avsnitt 2.2) mot Israel:

Israel var en rasistisk apartheidstat som skulle frysas ut och isoleras. Det var därför ingen tillfällighet att det var just på denna konferens som den okända BDS-rörelsen såg dagens ljus (Sandell, 2021, 15 juli).

I idealtypen kristen sionism motiveras stödet till Israel med att staten är helig och avgörande för bibliska profetior. I *Världen idag* går det utläsa en viss sådan teologisk motivering. I en artikel skriver Sandell om ett möte som den dåvarande israeliske premiärministern Ariel Sharon höll med kristna ledare i Jerusalem, där han berättade om Israels beslut att dra sig ur Gaza. Sandell lyfter ett citat av en kristen bibellärare som på detta möte påpekade judarnas gudagivna rätt till landet och profetian om Jesus återkomst:

En av bibellärarna på mötet påminde visserligen Sharon om att Gud egentligen hade lovat landet [inklusive Gaza] till det judiska folket, men tillade samtidigt att "måhända måste de ännu

vänta ett tag innan ordet uppfylls i sin helhet – när Messias återvänder för att regera i Jerusalem” (Sandell, 2021, 17 juni).

Att Israel ses som ett land givet till judarna av Gud placerar således *Världen idag* nära idealtypen kristen sionism även i denna aspekt. Detta skulle även kunna förklara att *Världen idag* inte ser israeliska bosättningar som något illegalt, eftersom anser att även de palestinska områdena historiskt och *teologiskt* tillhör judarna, och därför också borde tillhöra Israel idag. Sandell kallar exempelvis en FN-resolution som kritiserar bosättningarna för “förödande” (Sandell, 26 november 2020).

En annan aspekt som ytterligare cementerar *Världen idags* position nära idealtypen kristen sionism, är att Palestina beskrivs bära skulden för konflikten. Denna hållning framkommer dels av att *Världen idag* ser Israel-Palestina-konflikten som ett israeliskt försvarskrig, dels av att Palestina beskrivs vara ointresserade av en fredlig lösning på konflikten. Toledano Åsbrink och Cahn menar att palestinierna flera gånger erbjudits självständighet, men inte accepterat dessa erbjudanden eftersom de inte accepterar Israel fortsatta existera:

Så, när det gäller den politiska viljan till självbestämmande vill jag argumentera för att den inte finns, för deras sätt att se på självständighet innebär Israels utplånande (Toledano Åsbrink, 2020, 4 juni).

Men självklart är den [Trumps fredsplan från 2020] oacceptabel för palestinska ledare som vill ha alla krav tillgodosedda, inte vill ha fred och helst vill dansa på graven av den judiska staten (Cahn, 2020, 30 januari).

Dagen

Vad gäller *Dagen* kan det först konstateras att skribenterna i *Dagen* inte sällan beskriver konflikten ur ett israeliskt perspektiv, men att dess syn på Israel inte är lika ovillkorat stöttande som *Världen idag*. *Dagens* hållning i konflikten beskrivs explicit i en artikel av Sandlund:

Vi betraktar oss som Israelvänner och ser Israels rätt till en fredlig existens inom säkra gränser som självklar. Det innebär dock inte att alla åtgärder som den i demokratisk ordning valda israeliska regeringen vidtar kan applåderas. Kritik kan och bör framföras men med vänners ögon och röst (Sandlund, 2020, 15 maj).

Att Sandlund beskriver *Dagen* som Israelvänner och betonar landets rätt till fredlig existens inom säkra gränser talar för att *Dagen*, likt *Världen idag*, anser att Israel har rätt att försvara sig och sin befolkning militärt vid behov – en hållning kan ses ligga nära den kristna sionismen. Dock påpekar Sandlund att den israeliska regeringens handlingar måste kunna kritiseras. Även om det poängteras att kritiken ska framföras med ”vänners ögon och röst” är detta ett påpekande som inte kan ses ligga i linje med idealtypen kristen sionism, där Israel ges fullt stöd utan att vare sig kritiseras eller skuldbeläggs.

Vad gäller vilken av parterna som bär skulden för konflikten placerar sig *Dagen* mellan de två idealtyperna, om än en bit närmare den kristna sionismen. Ingen part beskylls ensamt för att de väpnade konflikterna fortskrider, utan ansvar och skuld läggs på bägge parter. I och med vapenvilan mellan Israel och Hamas i maj 2021 betonar Sandlund detta:

Hamas har proklamerat att terrororganisationen har fingret på avtryckaren, redo att agera om minsta förevändning ges. Och på den israeliska sidan är situationen liknande. Det behövs inte mycket för att bombplanen åter ska lyfta (Sandlund, 2021, 25 maj).

Utifrån ovanstående citat kan vi utläsa att Hamas beskrivs som en terrororganisation ständigt redo att attackera Israel, vilket liknar den kristna sionismens beskrivning om att Israel konstant hotas av den palestinska sidan. Att Sandlund även påpekar att det inte krävs mycket för att Israel ska ta till militärt våld kan emellertid tolkas som något som i stället ligger närmare den kristna antisionismens bild av att Israel förtrycker Palestina med militärt våld. Vad gäller skuldfrågan i konflikten finns således inslag som ligger närmare respektive längre ifrån båda idealtyperna. Det som emellertid placerar *Dagen* närmare den kristna sionismen i denna aspekt är att Palestina beskylls för att förhandlingar om en tvåstatslösning hittills har misslyckats:

Många talar gärna om en tvåstatslösning mellan Israel och Palestina, i synnerhet palestinavännerna. Det gäller svenska regeringen och Svenska kyrkan. Men de palestinska styrande grupperna Hamas, Jihad⁶ och Fatah⁷, är av en annan uppfattning. Något svenska regeringen och Svenska kyrkan verkar blunda för. Eller åtminstone tiger de om det. För dessa palestinska grupper är fortfarande hela landområdet där Israel och Palestina ligger – ett palestinskt landområde. Där inga judar, enligt dem, ska bo (Sjöberg, 2021, 6 juli).

⁶ Militant islamistisk grupp i Palestina (Halldén, 2021).

⁷ Det styrande palestinska partiet på Västbanken (Schierenbeck & Persson, 2021b).

I detta citat framgår också tydliga inslag av den kristna sionismens syn på konflikten – det vill säga att den handlar om att Israels överlevnad är hotad: Palestina erkänner inte staten Israels existens, vilket avsevärt försvårar en tvåstatslösning. Det är också noterbart att kritik riktas mot Svenska kyrkans hållning i denna fråga.

Gällande hur konfliktens parter ses på i övrigt är tydligt att *Dagens* generella syn på Israel präglas av en positiv inställning. Exempelvis Sjöberg lyfter Israel i positivt ljus när han påpekar hur Israel agerar humant i sitt försvar mot Palestinas:

Utifrån detta blir Israels agerande lättare att förstå. Men man kan ju fråga sig – vilket annat land skulle inte bara försvara sig (vilket tyvärr innebär att även civila drabbas), utan även – av humanitära skäl – ge mat, sjukvård, el och vatten, och varna civilbefolkningen innan bombning, till de krafter som vill utplåna det? (Sjöberg, 2021, 6 juli).

Likt *Världen idag* beskrivs även Israel i *Dagen* som ett offer utsatt för orättvis behandling av det världssamfundet. Ett bra exempel på detta är hur Sandlund kritiserar HRW hårt för dess benämning av Israel som en apartheidstat, vilket hon menar är felaktigt och orättvist:

Israel har fått vänja sig vid att bli kallad ”apartheidstat”. Det är därför ingen överraskning att människorättsorganisationen Human rights watch nu hävdar att denna benämning är den enda som kan användas när det handlar om hur palestinier behandlas jämfört med israeliska medborgare. [...] Som demokratisk stat både förtjänar och tål Israel kritik för vissa förhållanden. Men ett etikettklistrande leder inte framåt, särskilt inte när det är ensidigt. När granskade HRW Hamas styre i Gaza med samma frenesi? När slår organisationen larm om de omständigheter som Israels befolkning tvingas leva under när larmet om raketattacker mot civila mål ljuder? (Sandlund, 2021, 30 april).

Den positiva inställningen till Israel samt beskrivningen av Israel som ett orättvist behandlat offer (även om det också här påpekas att Israel ibland bör kritiseras) är inslag som för *Dagen* närmare idealtypen kristen sionism. Värt att nämna är dock att Israel, till skillnad från i *Världen idag*, aldrig explicit beskrivs som en helig stat, eller att stöd för Israel aldrig motiveras av den typ av kristna profetior som hittas i den kristen sionismen.

Gällande synen på Palestina kritiserar de styrande grupperna i Palestina hårt. Både Hamas i Gaza och Fatah på Västbanken beskrivs som mycket fientliga och omöjliga att förhandla med, då de inte vill att Israel ska existera, vilket framgår i de två tidigare presenterade citaten av Sjöberg (6 juli, 2021). Även om den främsta kritiken riktas mot de styrande

grupperna i Palestina, beskrivs ”palestinierna” generellt, vilket kan antas inkludera civilbefolkningen, också som problematiska i dess syn på Israel:

Palestiniernas ingrodda antisemitism och hat mot staten måste brytas och ersättas med acceptans. Att Israel har rätt till en trygg existens inom säkra gränser är en utgångspunkt som inte kan ruckas på (Sandlund, 2021, 25 maj).

Ovan betonas också återigen vad som kan tolkas som att Israels överlevnad är hotad av den fiendliga palestinska sidan, och cementerar *Dagens* position närmare den kristna sionismen i denna fråga.

Svenska kyrkan

Vad gäller Svenska kyrkan kan det konstateras att den hållning i Israel-Palestina-konflikten som presenteras i positionspapperet⁸ är mer Israelkritisk än både *Världen idag* och *Dagen*. Konflikten beskrivs i huvudsak handla om att Israel ockuperar palestinska områden:

Den 50-åriga israeliska militära ockupationen av det palestinska området står i centrum för dagens konflikt. Sedan 1967 har konflikten inneburit upprepade brott mot internationell humanitär rätt (IHL) och de mänskliga rättigheterna (MR) både på det ockuperade palestinska området och i Israel. [...] FN har i flera resolutioner slagit fast att ockupationen strider mot folkrätten, men de resolutioner som antagits både av generalförsamlingen och av säkerhetsrådet har inte implementerats (s. 7).

I ovanstående citat blir det tydligt hur den huvudsakliga skulden för konflikten läggs på Israel – Israel bryter mot IHL och MR, och ignorerar FN:s resolutioner – vilket är i linje med idealtypen kristen antisjionism. Israeliska bosättningar kritiserar också hårt flera gånger i positionspappret. Det beskrivs hur de Israels agerande har orsakat och fortsätter orsaka lidande i Palestina, samt upprätthåller ett förtryck av palestinierna både på Västbanken och i Gaza, vilka ses som konfliktens huvudsakliga offer:

De senaste två decennierna har de israeliska bosättningarna på ockuperad mark expanderat kraftigt. [...] Detta har sammantaget lett till försämrade försörjningsmöjligheter för flertalet palestinier och en havererad ekonomi, vilket har skapat ett samhälle som till stora delar är

⁸ Eftersom samtliga citat som presenteras från Svenska kyrkan är tagna från detta dokument kommer jag endast referera med sidnummer i slutet av varje citat.

beroende av utländskt bistånd. [...] I samband med ockupationen sker ett antal grova kränkningar av palestiniernas mänskliga rättigheter (s. 8).

Israel upprätthåller alltjämt en mycket omfattande blockad av Gaza genom dess kontroll av gränser, luftrummet, och kusten, vilket inte minst har försvårat det humanitära tillträdet (s. 10).

Dessa citat belyser en kritisk hållning gentemot Israel som också ligger i linje med idealtypen kristen antisionism – palestinierna förtrycks genom Israels illegala ockupation. Det betonas även, i linje med den kristna antisionismen, hur Israels militära handlingar orsakar stort lidande för palestinierna:

Det senaste krigets [Gazakriget 2014 vid tillfället då positionspaperet skrevs] enorma förstörelse av hus och infrastruktur försatte området, som redan präglades av sårbarhet, ansträngd humanitär situation och instabilitet efter tidigare krig, i en utbredd humanitär katastrof. Kriget 2014 resulterade i det högsta antalet dödsoffer i Gaza sedan 1967 (s. 9).

Gällande hur Svenska kyrkan ser på Israel är det noterbart att judarna som grupp beskrivs inneha en viss teologisk signifikans inom kristendomen, men att detta inte innebär att Israel som stat innehar någon särställning i konflikten med Palestina, eller att teologiska argument ses som legitima:

Med hänvisning till dokumentet *Guds vägar*⁹, där Svenska kyrkan bejakar ”vikten av de löften Gud gav i förbunden med folken [judarna] i landet”, avvisar Svenska kyrkan ståndpunkter som erbjuder en teologisk legitimering av orättvisor och ockupation (s. 6).

[Svenska kyrkan] accepterar inte [...] teologiska resonemang som används för att legitimera anspråk på land eller motivera antisemitism eller islamofobi eller på annat sätt ursäkt eller motivera kränkningar av mänskliga rättigheter (s. 4).

Att Svenska kyrkan bejakar det löfte som i Bibeln ges till judarna skulle kunna tolkas som en hållning nära den kristna sionismen, men eftersom det inte någonstans påstås att den *moderna staten* Israel skulle vara en helig stat på grund av detta, och eftersom Svenska kyrkan tydligt avvisar att sådana teologiska argument skulle vara legitima idag, kan det konstateras att Svenska kyrkan inte placerar sig särskilt nära den kristna sionismen i denna aspekt.

⁹ Inomkyrkligt samtalsdokument från Svenska kyrkan, antaget på kyrkomötet 2001.

Det faktum att det i ovanstående citat också betonas att teologiska resonemang som används för att motivera antisemitism inte är acceptabla kan emellertid ses som ett avstånd från den ersättningsteologi som påstår att judarna inte längre är Guds utvalda folk. Detta påpekas ytterligare på andra ställen i dokumentet:

[Svenska kyrkan] tar avstånd från tankemodeller inom kristen tradition som utnyttjas till att legitimera övergrepp mot det judiska folket (s. 4).

Att Svenska kyrkan tydligt tar avstånd från ersättningsteologiska argument ligger inte helt i linje med den kristna antisionismen, även om den generella synen på Israel inom Svenska kyrkan placerar sig närmare idealtypen kristen antisionism än idealtypen kristen sionism.

Vad gäller synen på Palestina är det, vilket tidigare citat belyst, tydligt att Svenska kyrkan främst fokuserar på palestiniernas lidande till följd av konflikten. Det går att utläsa vissa teologiska motiv till varför stor hänsyn tas till palestiniernas situation i positionspaperet. I inledningen av positionspaperet beskrivs utgångspunkten för Svenska kyrkans ställningstaganden, då det bland annat skrivs följande:

Vi är kallade att stå på den utsatta människans sida [...]. Vi tar ställning för dem som diskrimineras eller förvägras sina rättigheter och vi stödjer dem som är positiva aktörer för förändring (s. 4).

Detta kan ses ligga i linje med idealtypen kristen antisionism, då Svenska kyrkan här tydligt tar parti för de svaga och förtrycka, vilka enligt dem är palestinierna. Formuleringar som ”vi är kallade” kan rimligen tolkas som att de är kallade till detta av Gud, vilket förstärker Svenska kyrkans position närmare den kristna antisionismen.

Trots detta fokus på palestinierna markerar Svenska kyrkan tydligt att det också förekommer lidande bland israeler, både i form av terrorattacker och i form av raketattacker från Gaza.

Organiserade väpnade attacker mot israelisk civilbefolkning som exempelvis självmordsbombningar utförda av väpnade palestinska grupper har länge utgjort ett ständigt hot mot israeler och vardagslivet i Israel. [...] På samma sätt orsakar återkommande raketbeskjutning från Gaza mot södra Israel stort mänskligt lidande (s. 9).

Markeringar som denna ligger närmare den kristna sionismen än den kristna antisionismen, men är inte något som i det större sammanhanget förändrar Svenska kyrkans position nära den kristna antisionismen gällande frågan om hur konflikten och konfliktens parter beskrivs.

2. Vad identifieras som målet/den föredragna lösningen i konflikten?

Världen idag

Vad som beskrivs som *Världen idags* mål och föredragna lösning i konflikt uttalas sällan uttryckligen. Det finns emellertid vissa artiklar som behandlar ämnet. Ett exempel är en artikel av Toledano Åsbrink, som tidigare citerats, där hon beskriver målet med Israels väpnade aktioner mot Gaza:

Det är den militära utgången som är det slutgiltiga målet – att få stopp på raketskjutningen mot Israel (Toledano Åsbrink, 2021, 10 juni).

Betonandet av att stoppa raketskjutningen, oavsett vilka militära medel som krävs, kan tolkas som att det i sin tur också är säkrandet av Israels befolkning och statens Israels överlevnad som är det huvudsakliga målet. Detta är ett tydligt inslag av idealtypen kristen sionism. Det går även att utläsa enstaka inslag av den kristna sionismens teologiska mål om att Jesus ska återkomma till jorden, vilket det tidigare presenterade citatet av Sandell, där det explicit talas om en tid i framtiden ”när Messias återvänder för att regera i Jerusalem” (Sandell, 2021, 17 juni), är ett exempel på.

Vad gäller en tvåstatslösning respektive enstatslösning är det inte heller tydligt uttryckt hur *Världen idag* förhåller sig. Det beskrivs genomgående att Israel bör förbli en judisk stat, och den negativa inställningen till den reella möjligheten till en tvåstatslösning gör att det kan tolkas som att *Världen idag* skulle föredra en israelisk enstatslösning, vilket också skulle ligga i linje med idealtypen kristen sionism. Det som beskrivs omöjliggöra en tvåstatslösning är palestiniernas ovilja att fredligt förhandla om en sådan, vilket tidigare framkommit i citat från Toledano Åsbrink (2020, 4 juni) och Cahn (2020, 30 januari). Även Widén betonar detta:

Hur föreställer hon [Sveriges utrikesminister Ann Linde] sig att en ”förhandlad tvåstatslösning” ska komma till stånd när det palestinska samhället betraktar blotta samröret med israeler som landsförräderi? (Widén, 2020, 20 februari).

Dagen

I *Dagen* beskrivs det huvudsakliga målet gällande Israel-Palestina-konflikten vara fred. Våldet beskrivs som förödande för båda sidor, även om fokus ligger på den israeliska sidan. Likt i *Världen idag* är det i *Dagen* tydligt att ett viktigt mål är att den israeliska befolkningen måste få leva i fred, vilket bland annat betonas i ett tidigare presenterat citat av Sandlund, där hon skriver att ”Israel har rätt till en trygg existens inom säkra gränser” (Sandlund, 25 maj 2021). Att detta betonas ligger i linje med idealtypen kristen sionismen.

I *Dagen* framgår det emellertid tydligt att en tvåstatslösning med ett självständigt Palestina är den föredragna lösningen. Detta betonas av Sandlund:

Ett avtal som äntligen ger Israel möjlighet till en varaktig fred inom säkra gränser samtidigt som Palestina får chans att utvecklas till den stat som Sverige redan erkänt – vilken dröm som skulle gå i uppfyllelse! (Sandlund, 2020, 30 januari).

Att en tvåstatslösning med ett självständigt Palestina ses som den föredragna lösningen ligger mer i linje med den kristna antisionismen. Något som också kan tolkas vara i linje med denna idealtyp är att *Dagen* ser Israels potentiella införlivande av bosättningar och annektering av ockuperade området som något som hindrar en fredlig tvåstatslösning:

Men det är svårt att se annat än att det införlivande av områdena på Jordanflodens västra strand [Västbanken] som Netanyahu utlovat försvårar en omstart av fredsprocessen med palestinierna. Snarare är risken stor att en annektering utlöser aggression som leder till att den våldsspiral som ständigt hotar ännu en gång tar fart (Sandlund, 2020, 4 mars).

Även om det inte uttryckligen sägs att israeliska bosättningar och den israeliska ockupationen måste stoppas, vilket betonas i idealtypen kristen antisionism, kan det tolkas som att detta är en nödvändig lösning om det leder till det slutgiltiga målet om fred och tvåstatslösning.

Samtidigt betonas, likt i *Världen idag*, att en tvåstatslösning också verkar vara svår att uppnå på grund av palestiniernas ovilja att inte acceptera ett sådant fredsavtal, vilket till exempel Sjöberg (6 juli 2021) påpekar i ett tidigare presenterat citat. Detta påpekande kan inte ses ligga i linje med den kristna antisionismen.

Det man kan konstatera är att *Dagen* även i frågan om målet och den föredragna lösningen i konflikten placerar sig någonstans i mellan de två idealtyperna, om än något närmare kristen antisionism. De betonar målet att Israels befolkning ska få leva i fred, men har

samtidigt tydliga inslag av den kristna antisionismen i och med att en tvåstatslösning ses som den föredragna lösningen och att Israels ockupation och bosättningar ses som ett hinder för detta.

Svenska kyrkan

I positionspappret från Svenska kyrkan beskrivs en tydligare målsättning gällande konflikten än i *Världen idag* och *Dagen*. I den inledande sammanfattningen av Svenska kyrkans position deklarerar tydligt hur Svenska kyrkans mål är en tvåstatslösning:

Svenska kyrkan stödjer och verkar för en av konfliktens parter framförhandlad och ömsesidigt accepterad lösning på konflikten med utgångspunkt i en tvåstatslösning utifrån de internationellt erkända 1967 års gränser [...]. En lösning där israeler och palestinier garanteras möjligheten att leva i säkerhet sida vid sida inom säkra och erkända gränser och med ett gemensamt och öppet Jerusalem i enlighet med tidigare FN-resolutioner (s. 3).

Utifrån ovanstående citat kan det också konstateras att Svenska kyrkans position ligger nära idealtypen kristen antisionism i denna fråga. Det betonas emellertid att en sådan tvåstatslösning bör vara accepterad av både Israel och Palestina, och att både israeler och palestinier måste få leva i säkerhet. Det är alltså inte, som i idealtypen kristen antisionism, endast fokus på den palestinska sidans befrielse.

Dock förespråkas tydligt ett avbrytande av israelisk ockupation av Palestina, och ett avvecklande av bosättningar på ockuperad mark, något som gör att den sammantagna positionen hos Svenska kyrkan vad gäller mål och föredragen lösning i konflikten ligger mycket nära idealtypen kristen antisionism:

Svenska kyrkan verkar för att Israel ockupation av det palestinska området, vilket på flera sätt bryter mot folkrätten, ska upphöra (s. 3).

Svenska kyrkan verkar för att Israels bosättningar på palestinskt område – inklusive östra Jerusalem samt den så kallade muren (separationsbarriären) avvecklas eftersom de strider mot folkrätten och utgör ett hinder för fred (s. 3).

3. Vad identifieras som lämpliga strategier för att nå lösningen?

Världen idag

Som jag tidigare nämnt uttalas sällan *Världen idags* mål och föredragna lösningar i konflikten uttryckligen, vilket gör att inte heller strategier för att nå den föredragna lösningen är helt lätta att identifiera. Något som å andra sidan är tydligt i *Världen idag* är vad som *inte* ses som lämpliga strategier för att nå en lösning på konflikten. Det har tidigare beskrivits hur *Världen idag* är mycket kritiska mot FN och dess underorgan UNRWA. Eftersom dessa organisationer beskrivs som antisemitiska och Israelfientliga, ses deras inblandning i konflikten (genom exempelvis resolutioner, fördomanden eller förhandlingar) inte som en lämplig strategi för att nå en lösning på konflikten.

Fredsförhandlingar i allmänhet ses inte heller som en lämplig strategi, då det genomgående påpekas att Palestina inte är intresserade av fred så länge Israel existerar som stat, vilket är en hållning som jag tidigare belyst med citat från Toledano Åsbrink (4 juni 2020) och Cahn (2020, 30 januari).

Något som däremot beskrivs som en lämplig och legitim strategi för att nå det som i *Världen idag* beskrivs vara det huvudsakliga målet i konflikten – säkra Israels överlevnad och skydda dess befolkning – är Israels användning av våldsmedel. Detta ligger i linje med idealtypen kristen sionism. Även om det inte explicit uttalas att Israels militära aktioner mot Palestina skulle kunna motiveras med Guds vilja och ses som *heligt krig*, vilket återfinns i idealtypen kristen sionism, kan det ändå tolkas som det. Widén motiverar till exempel Israels användning av våldsmedel teologiskt genom att citera Talmud:

”Om någon kommer för att döda dig, stig då upp och döda honom först.” Så lyder ett berömt citat från Talmud (Berachot 58a), som sammanfattar principen som ligger till grund för preventivt dödligt våld. Den fastställer att det inte bara är en rättighet att försvara sig mot dödligt våld med dödligt våld, utan att det är en skyldighet (Widén, 2020, 3 december).

Utifrån ovanstående citat kan man i vilket fall konstatera att användningen av våldsmedel ses som rättfärdigad, och att *Världen idags* sammanlagda hållning i denna fråga ligger betydligt närmare den kristna sionismen än den kristna antisionismen.

Dagen

Dagens mål och föredragna lösning i konflikten är dels fred och säkerhet för bägge parter, dels en tvåstatslösning. Även om *Dagen* är förstående av Israels behov av att försvara sig, ses inte användning av våldsmedel som en lämplig eller legitim strategi för att nå en lösning. Inte heller israelisk annektering av områden med bosättningar eller andra unilaterala handlingar ses som lämpliga strategier, utan snarare något som försvårar en fredsprocess:

Men planen är omstridd, även bland övertygade Israelvänner: Om den innebär en upptrappning av våld och att staten Israels existens sätts i fara är det många som tvekar. För vad innebär ett vunnet slag om möjligheten till fred går förlorad? (Park, 2020, 26 juni).

Detta faktum placerar *Dagen* närmare idealtypen kristen antisionism i denna aspekt. Dock är det värt att notera att ovanstående citat är skrivet ur ett tydligt israeliskt perspektiv, och att det är oro för Israels fortsatta existens som är i fokus, vilket inte kan ses ligga i linje med den kristna antisionismen. Likväl är det fredsförhandlingar mellan parterna som lyfts som den lämpliga vägen framåt, vilket också ligger i linje med den kristna antisionismen. Sandlund betonar förhoppningen om förhandlingar om en tvåstatslösning i samband med att hon kommenterar den fredsplan Trump presenterade 2020:

En välvillig tolkning av att USA:s president presenterat den fredsplan han utlovade för tre år sedan är att den är ett steg på väg, en öppning för förhandlingar mellan parterna om någon form av tvåstatslösning. Men det måste nog karaktäriseras som en förhoppning (Sandlund, 2020, 30 januari).

Trots att fredsförhandlingar i citatet beskrivs vara en förhoppning snarare än en reell möjlighet är det den enda strategi som lyfts som lämplig i *Dagen*. Andra inslag av idealtypen kristen antisionism, så som markeringar mot Israel genom ekonomisk bojkott, lyfts inte som lämpliga strategier. Trots detta kan det konstateras att *Dagen* ändå placerar sig närmare den kristna antisionismen än den kristna sionismen i denna fråga.

Svenska kyrkan

I frågan om lämpliga strategier för att nå en lösning på konflikten har Svenska kyrkan tydliga inslag av kristen antisionism. Bland annat betonas fredliga förhandlingar som centrala:

Svenska kyrkan verkar för en rättvis och hållbar fred, som bygger på det folkrättsliga ramverket är framförhandlad av konfliktens parter. Endast på fredlig väg kan konflikten nå en hållbar lösning (s. 3).

Att våld ses som helt uteslutet placerar Svenska kyrkan i linje med den kristna antisionismen. Något ytterligare som placerar Svenska kyrkan nära den kristna antisionismen är att de ser politiska och ekonomiska markeringar, bland annat genom bojkott av varor från israeliska bosättningar i områden på ockuperad palestinsk mark, som legitima strategier:

Ockupationen utgör ett brott mot folkrätten. Direkt eller indirekt stöd till en fortsatt ockupation bör därför undvikas. Metoder som avser att förhindra ekonomiskt stöd till ockupationen är legitima vägar att arbeta för fred. [...] Ursprungsmärkning utgör ett viktigt verktyg för konsumentupplysning och möjliggör för konsumenter att välja om man vill köpa produkter av det Israel man respekterar och försvarar – det vill säga det internationellt erkända Israel (1967 års gränser) – och välja bort produkter från bosättningar på ockuperat palestinskt område som är olagliga enligt folkrätten (s. 15).

Svenska kyrkan tar ställning mot en bojkott av Israel inom de internationellt erkända gränserna (s. 16).

I det andra av ovanstående citat förtydligas det att det är bojkott av produkter från de *ockuperade områdena* som Svenska kyrkan stödjer, inte hela Israel. Sammantaget kan det emellertid konstateras att Svenska kyrkan i frågan om lämpliga strategier placerar sig mycket nära idealtypen kristen antisionism.

8. Slutsats och avslutande diskussion

Utifrån ovanstående analys av materialet kan det konstateras att resultaten i hög utsträckning ligger i linje med mina förväntade resultat. En sammanställning av resultatet tillåter att materialet placeras ut på en tänkt linje mellan respektive idealtyp. På så sätt besvaras denna studies första frågeställning: *På vilka sätt skiljer sig olika svenska kristna trosinriktningar i synen på Israel och Israel-Palestina-konflikten vad gäller a) verklighetsuppfattning av konflikten, b) mål och föredragen lösning av konflikten och c) lämpliga strategier för att nå en lösning på konflikten?*

Världen idag placerar sig närmast idealtypen kristen sionism i samtliga tre analysfrågor, speciellt vad gäller fråga ett, hur konflikten och konfliktens parter beskrivs, där de flesta inslag ligger i linje med idealtypen. Konflikten beskrivs handla om att Israels säkerhet och överlevnad är hotad. Israel kritiserar aldrig – stödet för den israeliska sidan är fullständigt – och den palestinska sidan beskrivs bära skulden för att konflikten fortlöper. Det finns även vissa inslag som tyder på att *Världen idag* ser Israel som en helig stat med en avgörande roll i bibliska profetior. Vad gäller fråga två och tre, det vill säga mål och föredragen lösning på konflikten samt strategier för att nå den föredragna lösningen, är *Världen idags* hållning mindre tydlig. Det är emellertid tydligt att Israels säkerhet och överlevnad beskrivs som ett viktigt mål. Det finns också inslag som går att tolka som att *Världen idag* föredrar en israelisk enstatslösning, och att ett slutgiltigt mål skulle kunna vara profetian om Jesus återkomst. Slutligen ses även Israels användning av militärt våld som en helt legitim strategi.

Svenska kyrkan placerar sig i kontrast till *Världen idag* närmast idealtypen kristen antisionism i samtliga tre analysfrågor, speciellt avseende fråga två och tre, där det tydligt betonas att en tvåstatslösning är den föredragna lösningen, att Israels ockupation av Palestina och bosättningar på palestinska områden bör avbrytas och stoppas och att fredliga förhandlingar och ekonomiska och politiska markeringar är lämpliga strategier. Vad gäller fråga ett beskrivs konflikten i huvudsak handla om att Israel illegitimt ockuperar palestinska områden, och den huvudsakliga skulden läggs således också på Israel, även om det betonas att Israels befolkning också är offer i konflikten. Den moderna staten Israel ses inte som helig, och Svenska kyrkan tar avstånd från den typ av teologiskt motiverade proisraeliska argument som används av *Världen idag*. Det finns också inslag som tyder på att Svenska kyrkans ståndpunkter delvis motiveras av en teologisk övertygelse om att stå på de svagas och förtrycktas sida.

Dagen placerar sig mellan de två idealtyperna, och således också mellan *Världen idag* och Svenska kyrkan, vilka närmast kan ses som motpoler i deras syn på Israel och Israel-Palestina-konflikten. Vad gäller fråga ett placerar sig *Dagen* närmare idealtypen kristen sionism än idealtypen kristen antisionism, främst beroende på *Dagens* beskrivning av sig själva som ”Israelvänner” och att Israels rätt till säkerhet och överlevnad betonas tydligt. Dock läggs skuld på konfliktens bägge parter, även om Palestinas ovilja till förhandlingar om en tvåstatslösning betonas, och Israel lyfts inte fram som en helig stat. I fråga två och tre placerar sig *Dagen* något närmare kristen antisionism än kristen sionism, vilket beror på att en tvåstatslösning tydligt framhålls som den föredragna lösningen med fredliga förhandlingar som den enda legitima strategin.

Utifrån denna sammanställning av resultatet går det att besvara studiens andra frågeställning: *Är dessa resultat i linje med det vi sett från tidigare amerikansk forskning?* Meyer (2004) finner att kristna fundamentalister är den grupp i USA som starkast uttrycker stöd för Israel. Studiens resultat visar att *Världen idag*, vilka kan ses representera kristna fundamentalister i Sverige, uttrycker starkast stöd för Israel av de undersökta trosinriktningarna, vilket ligger i linje med Meyers resultat. Baumgart-Ochse (2017) finner att den kristna amerikanska organisation CUFU starkt motsätter sig den tidigare beskrivna BDS-kampanjen med hänvisning till en teologisk övertygelse om att Israels land är givet till judarna av Gud, och därmed heligt. Liknande inslag återfinns i *Världen idags* argumentation. Vidare har Merkleys (2001) kartläggning visat att "mainstream"-protestanter under förra seklets andra hälft huvudsakligen var Israelkritiska. Resultaten visar att detta fortfarande är fallet, åtminstone i Sverige. Det kan alltså konstateras att det övergripande svaret på studiens andra frågeställning är ja.

Denna uppsats har genom en kartläggning av enskilda svenska trosinriktningar identifierat och jämfört på vilka sätt trosinriktningarna skiljer sig åt i synen på Israel och den israelisk-palestinska konflikten, och därmed empiriskt bidragit till förståelsen av hur kristnas attityder gentemot Israel och Israel-Palestina-konflikten ter sig i en övervägande sekulär svensk kontext. Uppsatsen viktigaste teoretiska bidrag handlar om huruvida dessa teologiska utgångspunkter påverkar trosinriktningarnas respektive ståndpunkter. Eftersom resultaten överensstämmer med tidigare amerikansk forskning kan vissa generaliseringsanspråk göras, främst vad gäller kristna fundamentalisters syn på Israel. Studien finner ett samband mellan hur kristna fundamentalister i USA, ett icke-sekulärt land, och kristna fundamentalister i Sverige, ett sekulärt land, ser på Israel och Israel-Palestina-konflikten, vilket styrker förklaringskraften i de teologiska utgångspunkterna. Det är därför rimligt att tro att andra trossamfund med likande teologisk bakgrund kommer se på Israel och Israel-Palestina-konflikten på liknande sätt, oberoende om de verkar i en sekulär eller icke-sekulär kontext.

Framtida kvalitativa studier uppmanas vidare undersöka kristna trossamfund i andra länder och religiösa kontexter. Om dessa skulle finna likande resultat, stärks förklaringskraften i de teologiska utgångspunkterna ytterligare. Även framtida kvantitativa studier om teologi som utgångspunkter för åsikter i Israel-Palestina-konflikten uppmanas, då sådana studier har bättre förutsättningar att kunna dra generaliserade slutsatser.

Referenser

Analysmaterial

För de specifika artiklarna från *Dagen* och *Världen idag*, se Appendix.

Litteratur

Axelsson, S., & Grenholm, C. H. (1972). *Palestinafrågan och den kristna opinionen*. Prisma.

Baumgart-Ochse, C. (2017). Claiming justice for Israel/Palestine: The boycott, divestment, sanctions (BDS) campaign and Christian organizations. *Globalizations*, 14(7), 1172–1187.

Brommesson, D., & Friberg-Fernros, H. (2005). De kristna och kriget mot Irak. I M. Hagevi (Red.), *Religion och politik* (s.28–50). Liber, Malmö.

Dagen. (2020–2021). Se bilaga för specifika artiklar.

Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., & Wängnerud, L. (2007). Metodpraktikan. *Konsten att studera samhälle, individ och marknad*, 3(1).

Hagevi, M. (2005). Att förena religion med politik. I M. Hagevi (Red.), *Religion och politik* (s.7–27). Liber, Malmö.

Hagevi, M., & Bjereld, U. (2006). Religiositet och opinion om konflikten i Mellanöstern. *Tro & Liv: Tidskrift för kristen tro och förkunnelse*, 65(2), 4–20.

Haija, R. M. (2006). The Armageddon lobby: Dispensationalist Christian Zionism and the shaping of US policy towards Israel-Palestine. *Holy Land Studies*, 5(1), 75–95.

Marsden, G. (1991). *Understanding fundamentalism and evangelicalism*. Wm. B. Eerdmans Publishing.

Mayer, J. D. (2004). Christian fundamentalists and public opinion toward the Middle East: Israel's new best friends?. *Social Science Quarterly*, 85(3), 695-712.

Merkley, P. C. (2001). *Christian attitudes towards the State of Israel*. McGill-Queen's Press-MQUP.

Sizer, S. (2021). *Christian Zionism: Road-map to Armageddon?*. Wipf and Stock Publishers.

Steiner, K. (2015). Images of Muslims and Islam in Swedish Christian and secular news discourse. *Media, War & Conflict*, 8(1), 20–45.

Svenska kyrkan. (2001). *Guds vägar*. Uppsala: Svenska kyrkan.

Svenska kyrkan. (2017). *Hållbar fred mellan Israel och Palestina - Position för Svenska kyrkans internationella arbete*. Uppsala: Svenska kyrkan.

Vlach, M. J. (2004). *The Church as a Replacement of Israel: An Analysis of Supersessionism*. Southeastern Baptist Theological Seminary.

Världen idag. (2020–2021). Se bilaga för specifika artiklar.

Webbsidor

Antisionism. (2021). I *Nationalencyklopedin*. Hämtad 2021-12-27 från <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/antisionism>

Dagen. (u.å.). *Om dagen*. Hämtad 2021-12-27 från <https://www.dagen.se/om-dagen/>

Evangelisk. (2021). I *Svensk ordbok*. Hämtad 2021-12-27 från <https://svenska.se/tre/?sok=evangelisk&pz=1>

Gerhardsson, B. (2021). Fundamentalism. I *Nationalencyklopedin*. Hämtad 2021-12-27 från [https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/fundamentalism-\(kristen-r%C3%B6relse\)](https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/fundamentalism-(kristen-r%C3%B6relse))

Gustafsson, G. (2021). Trosrörelsen. I *Nationalencyklopedin*. Hämtad 2021-12-27 från <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/trosr%C3%B6relsen>

Halldén. (2021). Jihad. I *Nationalencyklopedin*. Hämtad 2021-12-27 från <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/jihad>

Jönsson, A., Zeidler-Blomberg, B., Riad, E., Holmén, H., Schierenbeck, I., Tapper, M., Reimers, P., & Persson, S. (2021). Palestina. I *Nationalencyklopedin*. Hämtad 2021-12-27 från <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/palestina>

Lausanne Movement. (u.å.). *Lausannedeklarationen*. Hämtad 2021-12-27 från <https://lausanne.org/sv/lausannedeklarationen/lausannedeklarationen>

Schierenbeck, I., Halldén, P., & Persson, S. (2021a). Hamas. I *Nationalencyklopedin*. Hämtad 2021-12-27 från <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/hamas>

Schierenbeck, I. & Persson, S. (2021b). Fatah. I *Nationalencyklopedin*. Hämtad 2021-12-27 från <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/fatah>

Svenska kyrkan. (2020). *Svenska kyrkans teologiska grund*. Hämtad 2021-12-27 från <https://www.svenskakyrkan.se/svenska-kyrkans-teologiska-grund>

Svenska kyrkan. (u.å.). *Svenska kyrkan arbetar för fred mellan Israel och Palestina*. Hämtad 2021-12-27 från <https://www.svenskakyrkan.se/svenska-kyrkan-i-israel-och-palestina>

Svenska kyrkan. (u.å.). *En evangelisk-luthersk kyrka*. Hämtad 2021-12-27 från <https://www.svenskakyrkan.se/reformationsaret/en-evangelisk-luthersk-kyrka>

Sveriges radio. (30 oktober 2014). *135 stater har erkänt Palestina*. Hämtad 2021-12-27 från <https://sverigesradio.se/artikel/6004922>

Tjernberg, R. (2018, 23 oktober). Visst tar vi ställning!. *Sändaren*. Hämtad 2021-12-27 från <https://www.sandaren.se/debatt/visst-tar-vi-stallning>

UNRWA. (2021). I *Nationalencyklopedin*. Hämtad 2021-12-27 från <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/unrwa>

Verbum (u.å.). *Kyrkans tidning*. Hämtad 2021-12-27 från <https://www.verbum.se/kyrkanstidning>

Appendix

Nedan presenteras de specifika artiklar från *Dagen* och *Världen idag* som har använts som analysmaterial i denna uppsats.

Dagen

- Park, F. (2020, 26 juni). Vad är ett vunnet slag värt om freden förloras?. *Dagen*, s. 2
- Park, F. (2020, 19 augusti). Vältajmad triumf för president Trump. *Dagen*, s. 2.
- Park, F. (2020, 18 september). Ännu ett fredsavtal får hoppet om fred i Mellanöstern att spira. *Dagen*, s. 2
- Park, F. (2020, 20 oktober). Alltför vanlig antisemitism. *Dagen*, s. 2.
- Sandlund, E. (2020, 24 januari). Förintelsen får aldrig glömmas. *Dagen*, s. 2.
- Sandlund, E. (2020, 30 januari). Seriös fredsplan eller fototillfälle?. *Dagen*, s. 2.
- Sandlund, E. (2020, 4 mars). Valseger med bismak i Israel. *Dagen*, s. 2.
- Sandlund, E. (2020, 1 april). Nödlösningar får inte missbrukas. *Dagen*, s. 2.
- Sandlund, E. (2021, 30 april). Att klistra etiketter leder inte framåt. *Dagen*, s. 2.
- Sandlund, E. (2020, 15 maj). Högt tonläge i Israeldebatten. *Dagen*, s. 2.
- Sandlund, E. (2021, 25 maj). Skör vapenvila innebär inte fred. *Dagen*, s. 2.
- Sandlund, E. (2021, 10 juni). Israelisk lösning inget för Sverige. *Dagen*, s. 2.
- Sandlund, E. (2020, 14 augusti). Libanons kris förefaller olöslig. *Dagen*, s. 2.
- Sjöberg, A. (2021, 6 juli). Måldokument är till för att läsas. *Dagen*, s. 2.
- Wenell, F. (2021, 8 juni). Antisemitismen på tillbakagång. *Dagen*, s. 2

Världen idag

- Cahn, U. (2020, 2 januari). Även brottmålsdomstolen i Haag öppnar för antisemitism. *Världen idag*, s. 8.
- Cahn, U. (2020, 30 januari). Därför säger palestinierna nej innan de sett fredsplanen. *Världen idag*, s. 8.
- Cahn, U. (2020, 27 februari). Gaza en utmaning som förföljer Israels ledare. *Världen idag*, s. 9.
- Cahn, U. (2020, 26 mars). Blandade utmaningar i ett land vant vid att hantera kriser. *Världen idag*, s. 8.
- Cahn, U. (2020, 9 april). Tider kommer och går – men vi verkar inte lära oss något. *Världen idag*, s. 8.
- Cahn, U. (2020, 28 maj). Israels modell är hård – men konsekvent med judisk tradition. *Världen idag*, s. 8.
- Cahn, U. (2020, 25 juni). Är UNRWA:s mål att ersätta Israel med en palestinsk stat? *Världen idag*, s. 9.

Cahn, U. (2020, 23 juli). Ett rejält bakslag för Israel om Joe Biden följer i Obamas spår. *Världen idag*, s. 7.

Cahn, U. (2020, 20 augusti). Tre decennier sedan Israel senast tecknat avtal med ett arabland. *Världen idag*, s. 8.

Cahn, U. (2020, 17 september). När oljan inte kan vara deras allt söker stater fred och utbyte. *Världen idag*, s. 9.

Cahn, U. (2020, 15 oktober). Smittspridning tvingades fram en andra nedstängning i Israel. *Världen idag*, s. 11.

Cahn, U. (2020, 12 november). Vad innebär Joe Biden som president för Israels del?. *Världen idag*, s. 10–11.

Cahn, U. (2020, 10 december). Kommer Israel att få sitt fjärde val på mindre än två år?. *Världen idag*, s. 8.

Cahn, U. (2021, 7 januari). Israelerna är snabba och effektiva när det krävs. *Världen idag*, s. 8.

Cahn, U. (2021, 4 februari). Låt oss även minnas allt motstånd som gjordes under Förintelsen. *Världen idag*, s. 10.

Cahn, U. (2021, 4 mars). Svårt för medier och politiker att ändra sin åsikt om Israel. *Världen idag*, s. 10.

Cahn, U. (2021, 1 april). Israelerna har röstat för fjärde gången – vad händer nu?. *Världen idag*, s. 10.

Cahn, U. (2021, 29 april). För Israels del är allt som vanligt igen: Världen bryr sig inte. *Världen idag*, s. 11.

Cahn, U. (2021, 1 juli). Hur kan man hjälpa Gaza utan att Hamas drar nytta av det?. *Världen idag*, s. 8.

Cahn, U. (2021, 3 juni). Israel blir dubbelt attackerat. *Världen idag*, s. 10.

Sandell, T. (2020, 16 januari). Dags för Iran att återknyta de historiska banden till Israel. *Världen idag*, s. 10.

Sandell, T. (2020, 13 februari). Allt fler arabländer positiva till återupptagen fredsprocess. *Världen idag*, s. 10.

Sandell, T. (2021, 18 februari). Trots Bob Dylan och Einstein – judisk kulturvaggas åter i Israel. *Världen idag*, s. 8.

Sandell, T. (2021, 18 mars). Tyskland: Judisk kultur är en omistlig del av vår egen kultur. *Världen idag*, s. 10.

Sandell, T. (2020, 23 april). 100 år sedan judarnas rätt till sitt land slogs fast i San Remo. *Världen idag*, s. 9.

Sandell, T. (2021, 20 maj). Väpnad konflikt i Mellanöstern – då ökar antisemitismen i Europa. *Världen idag*, s. 11.

Sandell, T. (2021, 17 juni). Fortsatt stöd för Israels regering från kristna Israelvänner. *Världen idag*, s. 10.

Sandell, T. (2020, 9 juli). Sveriges inställning liknar bosättarnas – allt eller inget. *Världen idag*, s. 7.

Sandell, T. (2021, 15 juli). FN-konferens mot rasism ledde till ny våg av antisemitism. *Världen idag*, s. 8.

Sandell, T. (2020, 3 september). Donald Trump eller Joe Biden – vem är bättre för Israel?. *Världen idag*, s. 8.

Sandell, T. (2020, 1 oktober). Trumps europeiska fredsmodell kan skapa fred i Mellanöstern. *Världen idag*, s. 15.

Sandell, T. (2020, 29 oktober). Tre bestämda nej blev ett rungande ja till normalisering med Israel. *Världen idag*, s. 10.

Sandell, T. (2020, 26 november). Hur påverkas Europa och Israel av amerikanska presidentvalet?. *Världen idag*, s. 8.

Toledano Åsbrink, C. (2020, 27 augusti). En politisk inkorrekt – men så rätt – fredsplan för Mellanöstern. *Världen idag*, s. 8.

Toledano Åsbrink, C. (2020, 8 oktober). Varför ropar muslimska demonstranter “döda judarna”?. *Världen idag*, s. 11.

Toledano Åsbrink, C. (2020, 17 december). Hur många var genuina arabisk-palestinska flyktingar 1949?. *Världen idag*, s. 10.

Toledano Åsbrink, C. (2021, 14 januari). Joggande judinna mördad – ett offer för tystnadskultur. *Världen idag*, s. 13.

Toledano Åsbrink, C. (2021, 11 mars). Brottsdomstolen i Haag ger sig på Israel – än en gång. *Världen idag*, s. 10.

Toledano Åsbrink, C. (2021, 8 april). Ett osannolikt men avslöjande samtal med en jordansk chaufför. *Världen idag*, s. 10.

Toledano Åsbrink, C. (2021, 6 maj). Israel beskylls för apartheid 200 gånger i spridd rapport. *Världen idag*, s. 9.

Toledano Åsbrink, C. (2021, 10 juni). Hur är det med Israels skyldighet att försvara sin befolkning?. *Världen idag*, s. 10.

Toledano Åsbrink, C. (2021, 8 juli). Konflikt i Negevöknen en källa till växande oro i Israel. *Världen idag*, s. 8.

Toledano Åsbrink, C. (2020, 22 oktober). När det gäller Israel agerar brottmålsdomstolen brottsligt. *Världen idag*, s. 10.

Toledano Åsbrink, C. (2020, 19 november). WHO valde att fokusera årsmöte på Israel – trots pågående pandemi. *Världen idag*, s. 8.

Toledano Åsbrink, C. (2020, 30 april). Ny dansk bibel är bara ett exempel på stor förvirring kring Israel. *Världen idag*, s. 8.

Toledano Åsbrink, C. (2020, 2 juli). Implementering, inte annektering. *Världen idag*, s. 9.

Toledano Åsbrink, C. (2020, 4 juni). Självbestämmande enligt folkrätten är något man förtjänar. *Världen idag*, s. 9.

Toledano Åsbrink, C. (2020, 5 mars). Israel agerar med lagen i ryggen. *Världen idag*, s. 10.

Toledano Åsbrink, C. (2020, 2 april). Deir Yassin – myten som bidrog till de palestinska flyktingarna. *Världen idag*, s. 9.

Toledano Åsbrink, C. (2020, 30 juli). Väst fick olja i utbyte mot tyst stöd för anti-israeliskt FN-organ. *Världen idag*, s. 8.

Toledano Åsbrink, C. (2020, 9 januari). Sverige har länk till illegala bosättningar och byggen. *Världen idag*, s. 10.

Toledano Åsbrink, C. (2020, 6 februari). Varför byggdes “muren”?. *Världen idag*, s. 8.

Widén, P. (2020, 23 januari). “Sverige har misslyckats med att skydda sina judiska medborgare”. *Världen idag*, s. 8.

Widén, P. (2021, 28 januari). Därför vaccinerar inte Israel de palestinska araberna. *Världen idag*, s. 9.

Widén, P. (2020, 20 februari). Att föra dialog med israeler är en livsfara för palestinier. *Världen idag*, s. 10.

Widén, P. (2021, 25 februari). Hur Israel än agerar i vaccin-frågan skulle det anses fel. *Världen idag*, s. 10.

Widén, P. (2020, 19 mars). Bekämpar corona med digital massövervakning och isolering. *Världen idag*, s. 9.

Widén, P. (2021, 25 mars). Vilket parti är bäst för Israel?. *Världen idag*, s. 10.

Widén, P. (2020, 16 april). Isoleringen tvingar judar att hitta nya sätt att be tillsammans. *Världen idag*, s. 11.

Widén, P. (2021, 22 april). Har Benjamin Netanyahu fler kort att dra fram ur skjortärmen?. *Världen idag*, s. 10.

Widén, P. (2021, 27 maj). Vilka menar Ann Linde att Israel ska fredsförhandla med?. *Världen idag*, s. 11.

Widén, P. (2021, 24 juni). Löfven och hans lakejer låter precis som Netanyahu. *Världen idag*, s. 8.

Widén, P. (2020, 16 juli). Rabbinen som trotsar lagen. *Världen idag*, s. 8.

Widén, P. (2020, 30 augusti). Carl Bildts envisa ideologiska slagsida gentemot Israel. *Världen idag*, s. 8.

Widén, P. (2020, 10 september). Avtalet som klargjorde vem som är sann fredsvivare i Mellanöstern. *Världen idag*, s. 8.

Widén, P. (2020, 5 november). Eftergifter leder inte till fred – varken i Israel eller Europa. *Världen idag*, s. 10.

Widén, P. (2020, 3 december). Israelisk sista utväg orsakar svensk diplomatisk moralpanik. *Världen idag*, s. 10.